

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

O conversație între doi hoinari singuratici

Gerhard Seel

How to cite this article:

Seel, Gerhard (2025) *O conversație între doi hoinari singuratici*, translated by Ionuț Constantin Isac, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 23, pp. 155–164. DOI: 10.5281/zenodo.17655107

© 2025: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

O CONVERSAȚIE ÎNTRE DOI HOINARI SINGURATICI

Gerhard Seel¹

Traducere din limba franceză: Ionuț-Constantin Isac²

Abstract: *A CONVERSATION BETWEEN TWO SOLITARY WALKERS. Sometimes, under the irresistible inspiration of a great writer, the famous historical characters come alive and face each other in front of us. This time, Prof. Gerhard Seel offers us a delightful time, while reading a conversation between Jean-Jacques Rousseau and Friedrich Dürrenmatt, under the expected title: A Conversation between two Solitary Walkers [Conversation entre deux promeneurs solitaires]. The exceptional nature of the conversation comes out of the mysterious all-pervasive knowledge that both of them seem to have acquired posthumously about the entire history, culture and destiny of mankind; and, especially Rousseau. Humor and irony, wise arguments and sparkling retorsions, joy and sorrow – all of them overwhelm us and make us more aware of the whole humaneness in its intrinsic issues than we have been before the reading. The lives of protagonists overlap onto the course of history, as their misfortunes (mainly those of Rousseau) gain a meaningful and bitter understanding. It appears that the issues of individual and society, nature and culture, state, labor and force are not something given once and for all, nor complacent to a single-minded solution. To be free, but powerful enough to enslave others and drop the life burdens on their backs, is not a mark of sustainable civilization. This world may be not the best place ever, but the best place to live consciously and to act now. Words apparently innocent become “heavy weight” metaphors, growing steadily along the pages, until they break out the conventional paradigm of thinking. The conclusion of the dialogue about the future of mankind is drawn by the comparison between “a dry waterfall” and “a blind tunnel” (among which the first one is, however, desirable...?). We might draw the bottom line by the following remark: to be conscious of a major existential shortcoming and trying to do something about it is better than to helplessly face an unavoidable dead end without option.*

Keywords: *Essay; Conversation; Solitary Walkers; Jean-Jacques Rousseau; Friedrich Dürrenmatt.*

În memoria Charlottei Kerr-Dürrenmatt³

---

¹ Emeritus Professor, University of Bern; 0000-0003-4756-3006.

² Department of Socio-Human Research, “George Barițiu” History Institute of the Romanian Academy, Cluj-Napoca; ORCID: 0009-0001-1197-3882.

³ Charlotte Kerr Dürrenmatt (29 mai 1927, Frankfurt pe Main – 28 decembrie 2011, Berna) a fost o regizoare, scenaristă, actriță, scriitoare și jurnalistă germană; a doua soție a scriitorului și dramaturgului elvețian Friedrich Dürrenmatt, în ultima parte a vieții acestuia (1984–1990).

Scena se petrece în împrejurimile localității Môtiers, un sat mic în cantonul Neuchâtel, acolo unde Rousseau a trăit de la 10 iulie 1762 la 8 septembrie 1765.

ROUSSEAU: De unde veniți Dumneavoastră, Herr⁴ Dürrenmatt?

DÜRRENMATT: Mă cunoașteți, Domnule Rousseau?

R: Și dumneavoastră păreți să mă cunoașteți.

D: Nu e nimic misterios (*rien de sorcier*) în asta. Rousseau poate fi mereu recunoscut după caftanul și toca sa de blană. Dar dumneavoastră, de unde mă cunoașteți? Ați murit cu mult înainte ca eu să mă nasc.

R: Am citit toate operele dumneavoastră. Acolo „sus” avem o bibliotecă admirabilă. Dacă nu, ne-am plictisi de moarte!

D: Nu poți recunoaște chipul unui autor după operele sale.

R: După ale voastre, da. Ele te îmbie să-ți fie lumea dragă (*fleurent la bonne chère*), sunt doldora de maliție și subînțelesuri, întocmai precum figura dumneavoastră.

Dürrenmatt izbucnește într-un râs nestăpânit (incoercible).

R: Găsiți caftanul meu atât de ridicol?

D: Nu, nu, eu râd de mine însumi.

R: Iarăși ați căzut de două ori pe același excrement de câine?

D: De data asta e mai puțin amuzant. Am pierdut trenul pentru a doua oară.

R: Cum așa?

D: Ei bine, atunci când am pierdut trenul prima dată, m-am dus să beau o dușcă, ca să-mi treacă timpul. Acolo am dat peste un om care mi-a povestit că soția îl părăsise pentru prietenul lui cel mai bun. Când am sfârșit să-l consolez, trenul meu plecase.

R: Așa e legea timpului. Când crezi că ai mai mult, nu observi cât de repede trece. Din acest motiv te trezești, dintr-o dată, bătrân.

D: Să lăsăm asta. Cum se face că ați mai zăbovit prin împrejurimi?

R: Nu mă pot hotărî să-mi părăsesc locul celor mai frumoase momente.

D: Prin urmare, mereu hoinar singuratic?

R: De fapt, n-am încetat niciodată să cutreier de unul singur.

D: Sunteți, deci, fantoma care sălășluiește la cascada zgomotoasă (*broyante*).

R: Zgomotoasă? O cascadă secată mai este oare o cascadă?

D: Ea rămâne pentru totdeauna așa cum ați descris-o: zgomotoasă.

R: Din nefericire, căutăm în zadar aici o asemenea cascadă.

D: Totuși, este ușor să o găsim urmând citatele înscrise pe rolele de bronz, pecetluite chiar pe pământ.

R: Mi se pare groaznic să desprinzi reflecții din cărțile mele pentru a le țintui la pământ.

D: Acolo și trebuie să fie. Fiecare poate trece peste ele (*les piétiner*) după bunul său plac (*à sa guise*)!

R: Așa cum Dumneavoastră îmi încălcați moștenirea.

D: Cum asta?

⁴ Cuvintele și expresiile în limba germană sunt reproduse ca atare din textul de referință.

R: Nu ați îndrăznit, de curând, să-mi desfigurați cea mai frumoasă și mai profundă formulare?

D: Să o desfigurez?

R: N-ați scris că „Elvețianul este născut liber, dar apoi intră în lumea afacerilor?”.

D: Ah, da! Chiar asta am spus. Încă se mai poate râde de elvețieni.

R: Dar nu de libertate! Ce aveți împotriva elvețienilor?

D: Sunt atât de îndrăgostiți (*épris*) de pace și preocupați de liniștea lor, încât nu și-au exportat doar soldații, ci și revoluționarii, pentru ca să poată purta războaie altundeva, în slujba unor stăpâni străini, și să instige (*fomenter*) la revoluții pe aiurea; dar, mai ales, ca totul să rămână în liniște deplină la ei acasă!

R: Chiar și revoluționari?

D: Da. De pildă, unul dintre cei mai fideli discipoli ai voștri, Marat. Dacă ar fi rămas un pic mai mult la Neuchâtel, l-ați fi întâlnit viu, nu doar *post mortem*.

R: Post mortem?

D: În Panthéon, acolo unde ați fost înălțat „în onoarea altarelor”, la mai puțin de o lună după el.

R: Ah, da, imbecilii! Mi-au scris greșit data morții pe sarcofag!

D: Vă cunoașteți data propriei morți? N-ați fost de față acolo...

R: Aveți dreptate, cunosc data morții lui Jean-Jacques Rousseau, dar nu pe a mea.

D: Totuși, chiar cu o dată greșită, e o onoare.

R: Știți, asta nu mi-a plăcut deloc.

D: Deloc? Însă da, aveți dreptate. Un filosof nu trebuie să agreeze lucrurile de felul ăsta, dacă vrea să rămână filosof.

R: Dacă vrei să rămâi filosof, trebuie – e bine cunoscut – să taci la modul absolut.

D: Mai este încă un lucru care mă contrariază (*me chiffonne*) în legătură cu elvețienii. De frica pierderii libertății și-au construit, nesiliți de nimeni, o închisoare în care s-au instalat confortabil (*douillettement*).

R: Totuși, asta nu merge deloc. Am demonstrat-o o dată pentru totdeauna împotriva lui Grotius. Nimeni nu poate deveni sclav prin proprie dorință, vreau să spun prin contract. Fie contractul este nul dintru început – și nu poți fi legat de el – fie este valabil. În acest caz, dacă cel care îl încheie renunță la toate drepturile sale, el nu poate avea nici drepturi și nici îndatoriri. Deci, el nu mai este obligat să respecte acest contract.

D: Teoretic, poate că e adevărat, însă în practică, elvețienii au reușit totuși să o facă. Pentru asta au găsit o șmecherie: Elveția este o vastă închisoare... Dar, elvețienii trebuie să demonstreze, totuși, că sunt liberi. În acest scop, ei fac uz de un soi de dialectică: fiecare prizonier își demonstrează libertatea prin faptul că-și este, în același timp, propriul lui paznic. Elvețienii sunt, în același timp, prizonierii și paznicii închisorii lor.

R: Dumneavoastră vorbiți despre elvețieni, eu vorbesc despre Om⁵.

---

⁵ Substantivele cu majusculă figurează ca atare în text [n.ns. I.I.].

D: Toți vorbesc despre ce știu mai bine.

R: Să lăsăm polemica deoparte. Totuși, e sigur că și Dumneavoastră vă veți fi gândit la Om. Dincolo de toate, și elvețienii sunt ființe umane...

D: Sunt chiar prea-omenești. Pretind că-i combat pe fasciști și se arată adesea pe ei înșiși mai răi.

R: Asociez conceptul de fascism, „*fasciilor*” din Roma Antică, acolo unde ele erau simbolul autorității supreme a legii. Ce rău e în asta?

D: Așa cum spuneam cândva, fascismul este jocul lupilor dus până la ultimele lui consecințe. „Noi” devine patria absolută: *das „Uns” zur Herrenstrasse*, „Noi” din rasa Stăpânitorilor, cu care se poate identifica fiecare element al acestui „Noi”. *Celălalt* devine *dușmanul* absolut: evreul, bolșevicul, omul inferior (*le sous-homme*)...

R: Îl urmați, deci, pe Hobbes, cu *homo homini lupus*, și credeți că omul este lup pentru om.

D: Față de alți oameni, el este tot atât lup, cât și miel, sau amândouă în același timp. Dar, față de alte ființe însuflețite, se comportă ca un prădător fără milă. Planeta nu va putea fi salvată decât atunci când maimuța-prădătoare, omul, va fi dispărut în cele din urmă. Atunci, omul va fi fost ceva cu adevărat monstruos.

R: Eu cred că omul este bun de la natură. Societatea l-a corupt.

D: Iar prin natura sa, omul trăiește în societate; deci, e rău de la natură.

R: Din nou îmi deformați spusele. Desigur că prin asta înțeleg o anumită formă de societate.

D: Spuneți-o clar, atunci!

R: Am spus-o clar și precis. Micul Fritz ar fi trebuit să fie mai atent la școală. „Primul om care, împrejmuind un teren, s-a încumetat să spună *acesta este al meu* și care a găsit oameni destul de proști ca să-l creadă a fost adevăratul întemeietor al societății civile”⁶. Acela are pe conștiință responsabilitatea nenorocirilor omenești.

D: Ia te uită! Știe să-și recite operele pe de rost!

R: Ca Homer...

D: Aveți și operele lui Karl Marx în biblioteca voastră?

R: Da. Chiar Isus a recomandat călduros lectura lor.

D: Așadar, trebuie să vă fi dat seama de ce există mereu o lipsă de dreptate.

R: Proprietatea e de vină pentru asta. Marx a luat ideea de la mine.

D: Da, da, sună cunoscut. Dar, după Marx, nu orice proprietate generează nedreptatea; este proprietatea asupra mijloacelor de producție și, prin urmare, relațiile de producție.

R: Fie cum doriți! În cele din urmă, însă, totul ar merge bine dacă s-ar putea abolii proprietatea și reveni la starea de natură.

D: Chiar deloc! Fiindcă atunci – cum spune Marx – după un anumit timp, toată „vechea mizerie” (*toute la vieille merde*) ar lua-o de la capăt. Mai întâi trebuie dezvoltate forțele de producție, așa încât exploatarea omului de către om să nu mai poată fi rentabilă.

---

⁶ Vezi J.-J. Rousseau, *Discurs asupra inegalității dintre oameni*, traducere de S. Antoniu, București, Editura Științifică, 1958, p. 118.

R: Și când va fi așa?

D: Nu peste mult timp (*pas si long*).

R: N-ar fi deja un câștig însemnat dacă fiecare cetățean ar putea să accepte în mod liber constrângerea pe care Statul o exercită asupra lui, trebuie să o exercite asupra lui?

D: Ba da, însă poate el asta?

R: Nu o poate face decât dacă el însuși este cel care – în calitate de suveran – exercită în cele din urmă această constrângere asupra sieși, în calitate de subiect.

D: Sunteți, deci, de acord cu mine. El este, totodată, prizonier și paznic.

R: Nu e același lucru. Nu poți să fii prizonier și paznic în același timp, dar poți foarte bine să fii cetățean suveran (*membre du souverain*) și supus (*sujet*), în același timp.

D: Țasta e discursul ideologului-șef al liberalilor! Serios, vă gândiți că acela care e maltratat de poliție poate să creadă că el exercită această violență asupra lui însuși?

R: Ca supus (*sujet*), desigur că nu o crede, dar ca liber cetățean, el însuși face legile care sunt îndreptate împotriva lui în calitate de supus. Așadar, el exercită bine o constrângere asupra sieși.

D: Asemenea adeptilor (*partisans*) voștri care s-au ucis între ei în vremea Terorii și au justificat asta prin apărarea libertății.

R: Să nu mă țineți răspunzător pentru ceea ce au făcut adepții mei.

D: O gândire care duce la teroare este ea însăși înspăimântătoare.

R: Asta nu i se aplică și lui Marx?

D: Eroarea sa fundamentală a fost aceea de a crede că libertatea se poate face de la sine, o dată ce s-a instaurat dreptatea.

R: E tocmai invers. Dreptatea se face de la sine, o dată ce libertatea s-a instaurat.

D: Nimic nu costă omenirea mai scump decât o libertate la preț redus (*à bon marché*).

R: Libertatea nu are niciodată un preț redus. Ea este primul și cel mai mare bine al omului.

D: Iar acest cel mai mare bine – după Dumneavoastră – nu poate fi garantat decât de către Stat.

R: Prin „voința generală” (*volonté générale*).

D: Predicați, deci, o dictatură a Statului.

R: Dacă voința tuturor (*la volonté de tous*) se întoarce împotriva a ceea ce este drept, atunci „voința generală” trebuie, cred eu, să fie impusă cu forța.

D: Iar apoi Iacobinii stabilesc ce este voința generală...

R: Dacă inserăm o procedură în care pozițiile extreme se anulează reciproc, iar astfel se impune justa măsură, atunci voința generală nu implică dictatura.

D: Mă tem că creșterea monstruoasă a omenirii, despre care desigur că nu aveți cunoștință la vremea aceea, și problemele sociale care o însoțesc, ne constrâng să avem din ce în ce mai mult [nevoie de] Stat.

R: Vreți să spuneți „de un Stat din ce în ce mai totalitar”, așa cum l-a descris Orwell.

D: Da, singurul scop politic autentic este deci democratizarea Statului. Pentru fiecare „mai mult” Stat trebuie să corespundă un „plus” de democrație.

R: M-aș fi putut, desigur, mulțumi cu această soluție. Păcat ca asta să nu-mi fi trecut prin minte (*cela ne m'ait pas traversé l'esprit*) pe atunci.

D: Gândurile pe care nu le-ai cugetat la momentul potrivit nu mai pot fi recuperate...

R: Altădată ați fost mai puțin alambicat; atunci spuneți că ceea ce a fost gândit o dată nu mai poate fi reluat.

D: Da, iar asta se aplică și gândurilor Dumneavoastră.

R: Quod scripsi, scripsi⁷.

D: Situația actuală este însă mult mai dramatică decât cea din vremea Dumneavoastră. Adăugându-se la supraexploatarea naturii și poluarea care o însoțește, legea numerelor mari – adică creșterea necontrolată a populației globului –, conduce în mod inevitabil la războaie pentru posesiunea resurselor rare.

R: De ce, atunci, nu se face nimic?

D: Rostogolim (*reportons*) problemele către nepoții noștri, încă nenăscuți, uitând că s-au născut de multă vreme.

R: Va mai supraviețui oare umanitatea?

D: Lumea e o pulberărie în care fumatul nu este interzis.

R: Leibniz credea că ea ar fi, în ciuda a orice, cea mai bună dintre toate lumile posibile.

D: Oricum, istoria omenirii nu va fi fost decât un scurt interludiu (*un bref intermède*). Și mai mult! Am fost propuși pentru un rol pe scena lumii, dar nu am fost selectați.

R: Ascultându-vă vorbind despre asta, mă încercă o mirare.

D: Mirarea este pâinea filosofilor. Dar, despre ce este vorba?

R: De ce țara aceasta nu a mai dat mari filosofi după mine?

D: Există unul în fața Dumneavoastră.

R: Desigur, sunteți un filosof și sunteți, de asemenea, mare, însă totuși nu sunteți un mare filosof.

D: S-ar spune că sunteți un precursor al filosofiei analitice.

R: Vreți să spuneți că sunt unul dintre aceia care s-au obligat să nu spună nimic... dar cu o mare precizie și acuitate.

D: Foarte amuzant, dar și foarte nedrept!

R: Credeți? Acolo sus i-am întâlnit pe unii pentru care asta este absolut adevărat. Atunci, cum i-ați descrie pe filosofii analiști?

D: Filosofia analitică bea whisky, ascultă jazz și neagă existența lui Dumnezeu.

R: Așadar, Dumneavoastră înșivă sunteți un filosof analist.

D: Nu, nu! Eu sunt mai curând vin roșu și muzică clasică.

⁷ „Ce am scris, am scris” [lb. lat., trad. ns. I.I.].

R: Nutresc impresia dezgustătoare că filosofii analiști vor să ne prescrie cum să vorbim și când să tăcem.

D: E tocmai vremea pentru asta. Trebuie să sfârșim o dată pentru totdeauna cu sentințele adânci (*les phrases creuses*), principiile nezdruccinabile (*les principes inébranlables*) și solilocviile complezente.

R: Sunteți nedrept față de mine!

D: Cum așa? Eu nu vorbeam despre Dumneavoastră.

R: Dar în secret, vă gândeați la mine.

D: Știți – trebuie să mărturisesc asta –, și eu am sfârșit, în pofida mea, prin a mă insera la autobiografie. De altfel, la urma urmei, orice scriere este autobiografică.

R: Bun venit în club!

D: Dacă elvețienii nu au mai dat mari filosofi, e poate fiindcă ei nu suportă oamenii ieșiți din comun.

R: Chiar asta e. Am trecut prin asta pe socoteala mea (*à mes dépens*).

D: Dumneavoastră și mulți alții. Priviți cum s-au petrecut lucrurile cu Einstein la Berna.

R: Cel puțin, bernezii nu au asmuțit jandarmii pe urmele lui.

D: Așa cum s-a făcut împotriva Dumneavoastră pe Insula Saint-Pierre. Și totuși, la vremea aceea, erați un gânditor inofensiv, prins pe de-a-ntregul cu plantele și clasificarea lor.

R: Insula Saint-Pierre mi s-a arătat ca raiul pe pământ.

D: Știați că ați făcut repede discipoli, în calitate de botanist?

R: Într-adevăr?

D: Da, Rosalie de Constant⁸ a pictat un ierbar în spiritul Dumneavoastră.

R: Plantele nu se revoltă atunci când sunt despărțite în clase; contrar oamenilor.

D: De aceea vi s-au lapidat ferestrele aici, dacă văd bine... Și apoi ați părăsit în grabă (*précipitamment*) acest loc.

R: Nu aveam de ales.

D: Întotdeauna avem de ales.

R: Să alegeți să fii omorât în numele Domnului!

D: Ce anume v-au reproșat bunii creștini?

R: Ceea ce bunii creștini au reproșat întotdeauna bunilor creștini: faptul de a nu fi buni creștini.

D: Ce este un bun creștin?

R: Cu siguranță este acela care nu psalmodiază (*rabâche*) dogmele Bisericii, ci se îngrijește ca de un necaz de ceea ce Isus i-a poruncit să facă.

⁸ Rosalie de Constant/ Constant de Rebecque (31 iulie 1758, Saint-Jean – 27 noiembrie 1834, Geneva) a fost o ilustratoare botanistă și o naturalistă elvețiană. Printre altele, ea a avut relații de prietenie și a purtat o corespondență consistentă cu personalități ale epocii (Constance de Cazenove d'Arlens, Germaine de Staël, Claire de Duras, Albertine Necker de Saussure, Charles Victor de Brostetten, François-René de Chateaubriand ș.a.), dar mai ales cu vărul său, Benjamin Constant; de asemenea, a realizat ierbarul pictat care conține 1245 planșe și la care se face referință în dialog [n.ns. I.I.].

D: Aveți dreptate. Niciodată nu am înțeles că credința ar trebui să fie o virtute, de vreme ce adevărata virtute e îndoiala.

R: Și iată că vorbiți, din nou, ca un filosof.

D: Ca un filosof ratat.

R: Am fost acuzat de necredință în miracolele Bibliei.

D: Chiar mai departe! Tuturora ne-ar plăcea să credem în miracole. Dar cum te-ai putea aștepta la modul serios din partea unui om simplu să înțeleagă ce înseamnă Trinitatea? Și dacă nu o înțelege, cum să-i ceri să o profeseze public?

R: Da, prăbușirea creștinismului a fost mezialianța lui cu filosofia.

D: Exact; filosofia a devenit Sancho Panza al teologiei.

R: *Ancilla theologiae*⁹, cum spuneau anticii.

D: Chiar așa; și am mărit suplimentar imaginea, adăugând – sub figura Rosinantei – metafizica. Urcată pe ea, Don Quijote teologul șarjează (*s'attaque*) de acum încolo morile de vânt ale ereticilor.

R: Care a fost, mai concret, metafizica lui Isus?

D: Nu a avut vreuna. Fiindcă, pentru asta, ar fi trebuit să studieze filosofia greacă. A trebuit să aștepte ca Părinții Bisericii să își facă munca.

R: Eu cred că un bun creștin este acela care, în faptele sale, urmează cuvintele Evangheliilor.

D: Sunteți, deci, un bun creștin... Dar v-ați lăsat copiii la „copii găsiți” (*enfants trouvés*).

R: Vorbiți ca Voltaire.

D: Credeam că veți spune în apărarea Dumneavoastră că nici semnul indicator nu urmează drumul spre care arată.

R: Dar cel care a înfipt panoul, va urma drumul?

D: În definitiv, oare nu ne lăsăm cu toții copiii la orfelinat?

R: Vreți să spuneți, dacă murim înaintea lor?

D: Dacă îi aducem pe lume fără să-i întrebăm.

R: Chiar așa! „Nașterea mea fu cea dintâi dintre nenorocirile mele”.

D: O nenorocire nu-l poate lovi decât pe cel care există deja.

R: Chiar de asta, faptul de a te naște e o nenorocire, ceea ce face posibile toate nenorocirile.

D: Fiți cinstit. Ați avut numai nenorociri în viața Dumneavoastră.

R: Adevărat. Dar o fericire trecută nu poate compensa o nenorocire prezentă.

D: Există un leac ușor (*un remède simple*) pentru asta... De ce nu v-ați anulat (*aboli*) propria naștere?

R: Anulat?

D: Prin sinucidere.

R: Desigur, sinuciderea pune capăt vieții, dar ea nu face ca nașterea să nu fi avut loc.

D: Aveți dreptate. Nu ne alegem venirea pe această lume, dar putem alege să o părăsim.

⁹ „Slujnica teologiei” [lb. lat., trad. ns. I.I.].

R: Am apărât mereu dreptul de a ne pune capăt vieții, „de îndată ce ea devine un rău pentru noi”, și că „prin asta nu îl jignim nici pe Dumnezeu și nici oamenii”.

D: Celebra Dumneavoastră admiratoare ar fi avut, deci, dreptate, să creadă că Dumneavoastră ați încetat din viață de bunăvoie.

R: Vorbiți despre Doamna de Stäel?

D: Da.

R: M-am gândit, într-adevăr, la asta, dar n-am avut nici curajul și nici hotărârea să o fac.

D: Problema este de a ști dacă viața e un rău mai mare decât moartea.

R: Da, iar așa ceva noi nu putem să știm, fiindcă nu putem compara viața cu moartea.

D: De fapt, noi nu cunoaștem moartea decât din afară, mereu ca pe moartea altora. Chiar propria noastră moarte este moartea altuia. Nu o trăim noi înșine.

R: Dar trăim experiența bolii, a morții cu încetinitorul și dureroasă.

D: Întreaga viață este o moarte înceată și dureroasă – chiar fără boală.

R: Aș fi preferat o viață fără boala cumplită de care am suferit.

D: Se poate, de asemenea, muri de sănătate.

R: Nu este moartea un decret înțelept al Naturii?

D: Nu, ea este cea mai rea crimă a lui Dumnezeu – în fine, dacă El există...

R: Sunteți sever față de Dumnezeu.

D: E un sadic!

R: Ce vreți să spuneți?

D: De fapt, a creat o ființă care – contrar câinelui – e dotată cu un creier capabil să înțeleagă conceptul infinitului. Apoi, a sădit în această ființă ideea că ea e îndreptată spre viitor, că trebuie să meargă mereu mai departe de ea însăși.

R: Spre deosebire de câine.

D: În consecință, această ființă își gândește viitorul ca fiind infinit.

R: Din nou, spre deosebire de câine.

D: Desigur. Dar Creatorul a lăsat această ființă să moară.

R: Întocmai precum câinele.

D: Și foarte adesea chiar mai rău decât un câine. Dar, n-ar fi fost mai rău dacă, pe deasupra, El nu ar fi făcut această ființă să știe că trebuie să moară.

R: Ceea ce, în milostenia sa, nu i-a făcut cunoscut câinelui.

D: Exact. Aici e culmea sadismului, să faci o creatură să fie conștientă de pieirea sa inevitabilă. Iar Dumnezeu – dacă există –, ar trebui somat să dea seama pentru asta în fiecare moment.

R: Mai curând îmi face impresia că ați produs aici, fără să vreți, o justificare pentru doctrina creștină a învierii.

D: Omul este o ființă atât de nenorocită (*misérable*) încât, pentru a-și suporta propria nenorocire, a inventat religia și viața veșnică. Iar acum, se străduiește deznădăjduit, dar degeaba, să creadă în ele.

R: Vreți, deci, să spuneți că nu există viață după moarte?

D: Singurul lucru de care suntem siguri cu adevărat este că există una înainte de moarte.

- R: Dar nu sunt eu proba contrarie?
- D: Sunteți o fantomă care îi sperie pe cei care au abuzat de *Zâna verde*¹⁰.
- R: Zâna verde?
- D: Aici, drumurile noastre se despart. Vă veți întoarce la cascada Dumneavoastră, iar eu îmi voi lua trenul. Nu vreau să-l ratez pentru a treia oară!
- R: Există vreun tunel între Môtiers și Neuchâtel?
- D: De ce mă întrebați asta?
- R: Fiindcă există tunele în care intri, dar din care nu mai ieși.
- D: Atunci, trebuie să tragi semnalul de alarmă (*le frein d'urgence*).
- R: Iar trenul rămâne blocat în tunel...
- D: Așa se întâmplă și cu noi. Trenul nu are mecanic, vagonul nu are fereastră, iar tunelul – ieșire.
- R: Iată de ce, tot mai bună e o cascadă fără apă.

---

¹⁰ „Fée verte” (în original), este *Absint*, alcool distilat, produs tradițional în comuna Val-de-Travers din Elveția, unde se găsește și locul conversației imaginare dintre Rousseau și Dürrenmatt.